

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

مرکز تربیت مدرس

پایان نامه کارشناسی ارشد مدرسی الهیات و معارف اسلامی

شیوه‌های دعوت پیامبران و مبارزات آنان در قرآن

015255

استاد راهنما: حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر ذبیحی

استاد مشاور: حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر محمدتقی دیاری

دانشجو: زهرا دزیانیا

دوره پنجم

مرکز تربیت مدرس

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

واحد انتشارات

فهرست

پیشگفتار.....	۷
۱- بیان موضوع.....	۷
۲- نقش ارسال رسل در حیات بشری.....	۱۰
۳- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۱۱
۴- مباحث اصلی رساله.....	۱۱
۵- روش تحقیق رساله.....	۱۲

فصل اول: اصول و اهداف مشترک دعوت پیامبران

[۱۵-۲۷]

۱-۱ وحدانیت پروردگار.....	۱۶
۲-۱ تسلیم و بندگی.....	۲۰
۳-۱ آموزش و ارائه تعالیم سعادت بخش الهی.....	۲۳

فصل دوم: ارکان و پایه‌های اساسی دعوت

[۲۷-۷۷]

- ۲۸ ۱-۲-۱- خصوصیات دعوت کننده.
- ۲۹ ۱-۱-۲- اصالت خانوادگی و طهارت ذاتی.
- ۳۰ ۲-۱-۲- راستگویی و امانت‌داری و صراحت گفتار.
- ۳۲ ۳-۱-۲- شکیبایی.
- ۳۶ ۴-۱-۲- عصمت.
- ۴۱ ۵-۱-۲- نرم‌خوئی و مهربانی.
- ۴۴ ۶-۱-۲- مشورت با مردم.
- ۴۵ ۷-۱-۲- عدم اجابت خواسته‌های نابجای مردم.
- ۴۸ ۸-۱-۲- ذکر و دعا و توکل.
- ۵۱ ۹-۱-۲- شدت عمل و برخورد قاطعانه.
- ۵۵ ۲-۲- دعوت برهانی.
- ۵۷ ۱-۲-۲- مبارزه با تعصبات قومی و تقلید از آباء و اجداد.
- ۵۸ ۲-۲-۲- مبارزه با شرک.
- ۶۲ ۳-۲-۲- مبارزه با انکار معاد و قیامت.
- ۶۳ ۳-۲- بیان امثال و قصص.
- ۶۷ ۴-۲- اعجاز.
- ۷۱ ۵-۲- بشارت‌ها و نویدها، انذارها و هشدارها.

فصل سوم: دعوت پیامبران و توجه به شرایط و نیازهای جامعه

[۷۷-۸۵]

- ۷۸-۱-۳- فساد مالی و گرانفروشی، مشکل قوم مدین.....
- ۷۹-۲-۳- تدبیر معیشت و مبارزه با قحطی و خشکسالی.....
- ۸۰-۳-۳- فساد جنسی قوط لوط.....
- ۸۰-۴-۳- دنیا پرستی قوم عاد و ثمود.....
- ۸۲-۵-۳- تشکیل حکومت و توجه گسترده‌تر به نیازهای جامعه.....

فصل چهارم: دامنه دعوت

[۸۵-۱۰۵]

- ۸۵-۱-۴- دعوت در مرکزی‌ترین مکان.....
- ۸۶-۲-۴- همزیانی و هم‌فرهنگی پیامبر با مردم.....
- ۸۸-۳-۴- دعوت افراد با نفوذ و سران قوم.....
- ۹۴-۴-۴- پیامبران اولوالعزم.....
- ۹۴-۱-۴-۴- آوردن کتاب مخصوص به خود.....
- ۹۶-۲-۴-۴- جهانی بودن دعوت.....
- ۹۹-۳-۴-۴- عزم و اراده راسخ و صبر و شکیبایی بسیار.....
- ۱۰۱-۵-۴- دعوت خود و خویشاوندان در ابتدای دعوت.....

فصل پنجم: تکیه بر مردم با ایمان و اموال آنها

[۱۰۵-۱۱۳]

فصل ششم: زمینه سازی دعوت

[۱۱۳-۱۲۷]

- ۱-۶- از بین بردن موانع پذیرش تعالیم الهی ۱۱۴
- ۱-۱-۶- جهل و نادانی ۱۱۴
- ۲-۱-۶- غرور و تکبر و خود بزرگ بینی ۱۱۶
- ۲-۶- مستعد کردن دلها برای پذیرش ایمان ۱۱۸
- ۱-۲-۶- پیامبران اجر و مزدی در مقابل رسالت از مردم طلب نمی کردند. ۱۱۸
- ۲-۲-۶- بیان عظمت پروردگار و سرنوشت ملل پیشین ۱۲۰
- ۳-۲-۶- پاسخ به شبهات مردم ۱۲۱

فصل هفتم: مبارزات پیامبران و دفاع از حریم دستاوردها

[۱۲۷-۱۶۸]

- ۱-۷- صبر و تقوی، دعا و عبادت، توکل و سپاس ۱۲۹
- ۲-۷- شیوه‌های پاسداری از نفرات اهل ایمان ۱۴۵
- ۳-۷- خنثی سازی دسیسه‌ها و توطئه‌ها ۱۵۱
- ۱-۳-۷- پرهیز از معاشرت دوستانه یا بیگانگان ۱۵۳
- ۲-۳-۷- آمادگی رزمی و فرمان جنگ ۱۵۷
- ۳-۳-۷- ایجاد وحدت و همدلی در صفوف اهل ایمان ۱۵۹
- ۴-۳-۷- امدادهای غیبی و امید به آینده ۱۶۱
- کتابنامه ۱۶۸

پیشگفتار

۱- بیان موضوع

انتخاب عنوان، علاوه بر اینکه لازم است که تمام مطالب یک مجموعه علمی را در بر گرفته، کاملاً بر مباحث انطباق داشته، اطلاق آن عنوان بر نوشته مورد بحث، دقیق و صحیح باشد، همچنین باید در اذهان مخاطبین یک معنای انحرافی را تداعی نکند.

شاید بتوان شیوه و طریقه دعوت تمامی پیامبران را متشکل از شیوه‌های متعدد دانست، اما از چنین تعبیری ممکن است این‌گونه برداشت شود که هر پیامبری یک شیوه مخصوص به خود داشته، همانند رؤسای جمهوری که در شرایط یکسان بر یک کشور انجام وظیفه کرده، در رفع مشکلات و بحرانها، هر کدام به گونه‌ای اعمال نظر نموده، آن را به مرحله تجربه می‌گذارند و عمل می‌کنند. و این اولاً بر خلاف واقعیت دعوت پیامبران است. زیرا هم انتخاب و برانگیختن پیامبران بر اساس معیارهای مشخص و یکسان بوده، و هم همه آنان با رویه واحدی به ارائه تعالیم الهی و برخورد با

کافران و ظالمان و حراست از ایمان مؤمنان می‌پرداختند، به گونه‌ای که اگر جای پیامبری با فاصله زمانی صدها سال، با دیگری عوض می‌شد دقیقاً همان کاری را می‌کرد که پیامبر اول انجام داده است. و ثانیاً چنین برداشتی با باورها و عقاید اساسی اهل ایمان سازگار نیست. زیرا که مؤمنان معتقدند که خدای واحد دانا و تواناست و بر همه چیز قبل از آنکه اتفاق افتد کاملاً واقف است و به خوبی می‌داند که در هر موردی، چه کسی با چه چیزی هدایت می‌شود و هیچگونه ابهام و جهلی در بین نیست تا ناچار به تغییر شیوه کار باشد. اساساً چند گونه عمل کردن از موجوداتی صادر می‌شود که از زوایای کار، آگاهی نداشته، در مرحله عمل با بن بست‌هایی روبرو شده، مجبور به تغییر شیوه خود می‌شوند، که این مسائل در مورد خداوند و پیامبران او هرگز صادق نیست. شیوه دعوت پیامبران در نحوه برخورد با مؤمنان و کافران در تک تک مراحل زمینه‌ها، بر گرفته از وحی و سنت ثابت الهی است و همانگونه که سنت الهی تبدیل و تحویل بردار نیست، شیوه و برنامه کار دعوت متخذ از آن نیز، به همین گونه می‌باشد. بر این اساس تمام راهکارهایی که در زمینه‌ها و موارد مختلف دعوت بکار گرفته می‌شوند، در واقع اجزاء و مراحل یک مجموعه واحد تبلیغ هستند که در هر موردی همواره به گونه‌ای متناسب با آن برخورد می‌شود. و برای اثبات وحدت طریقه دعوت پیامبران همین بس که به هیچ عنوان نمی‌توان نحوه برخورد یک پیامبر در مورد خاصی را، از پیامبر دیگر در همان مورد به طور مستدل انکار نمود. به این معنی که نمی‌توان گفت که پیامبری مثلاً در مورد کافران لجوج از طریقه تبیین تعالیم، مهلت دادن و بالأخره یأس از هدایت بهره گرفته، اما پیامبر دیگر در همین مورد با شرایط یکسان، به گونه‌ای دیگر عمل نموده است. درست است که در هر موردی، از راهی خاص برای انجام دعوت استفاده شده و

بلکه ممکن است در یک مورد، از راههای متعددی بهره گرفته شود اما این به معنای دوگانگی و تغییر و تبدل در شیوه کار نبوده، بلکه برنامه کار همه پیامبران همواره به همین منوال و به همین گونه انجام می شده است.

از این رو تعبیر صحیح در مورد برنامه کار تبلیغی پیامبران، همان «شیوه دعوت پیامبران» است که به معنای اجزاء و راهها و مراحل و بخش های مختلف جریان پیوسته دعوت پیامبری است که از آنجا که این شیوه، در زندگی همه پیامبران که برای هدایت اقوام مختلف مأموریت می یافتند عیناً موجود بوده و نقل تمام مراحل و جزئیات آن از زندگی یکایک آن فرستادگان موجب تکرار و ملال خاطر بوده است. قرآن کریم هر بخشی از آن را که جنبه مصداق بارز به خود گرفته باشد، به صورت گلچین از زندگی تنها بیست و پنج پیامبر^۱ به عنوان نمونه روشن آن به تدریج و به تناسب اوضاع و مقتضای نیاز مسلمانان با ایمان بازگو نموده است که در انتها و بعد از جمع بندی نهایی، شکل کامل و سیمای جامع دعوت و پیامبری پیامبران ترسیم می شود تا به طور یکجا در اختیار نسل حاضر قرار گرفته، به عنوان نسخه الگو و اسوه پذیری، همان آثاری را که در هنگام نزول وحی بر مؤمنان آن عصر بجای می گذاشته، بر مؤمنان عصر کنونی نیز جای گذارد و با توجه به اینکه زبان وحی تنها زندگی برخی از پیامبران را بازگو نموده است^۲ اگر نقلیات پیامبران را به عنوان گلچینی از زندگی آنان که تشکیل دهنده یک برنامه تبلیغی واحد است، نپنداریم، بسیاری از گفتنی های دعوت پیامبران را ناگفته تلقی

۱. آدم، نوح، ادریس، هود، صالح، ابراهیم، لوط، اسماعیل، الیسع، ذوالکفل، الیاس، یونس، اسحاق، یعقوب، یوسف، شعیب، موسی، هارون، داود، سلیمان، ایوب، زکریا، یحیی، عیسی، محمد ﷺ.

۲. یوسف/ ۱۱۱، غافر/ ۷۸.

نموده‌ایم.

۲- نقش ارسال رسل در حیات بشری

عقل انسان، گرچه به نوبه خود راهنمای خوبی برای شناختن مسیر صحیح زندگی است و در بسیاری از موارد در پیشرفت و کمال انسان تأثیر بسزایی دارد، اما از آنجا که بر همه زوایای آشکار و پنهان امور احاطه کامل ندارد چه بسا در مواردی به بیراهه رفته، انسان را در مسیر انحرافی انداخته، سرنوشت شومی را برای او رقم زند. به همین جهت به چیزی نیاز دارد که او را از خطا و اشتباه برهاند.

وحی آسمانی، همان چیزی است که این مهم را بر عهده داشته، پیامبران الهی واسطه خیر میان انسانها و مأموران انتقال دهنده تعالیم بلند الهی به افراد بشرند تا ضمن تعدیل هواهای نفسانی انحطاط آور، بوسیله تعامل و همکاری متقابل دین با عقل، این قوه تفکر و حجت باطنی، به تدبیر شئون دنیوی و اخروی بشر پردازند.

ارسال رسل و شرایع آسمانی غالباً هنگام گسترش کفر و ظلم و فساد انجام می‌گرفت^۱ از این رو پیامبران در مسیر دعوت خویش، در جهت بیان وحدانیت پروردگار و بندگی و تسلیم در برابر او بیان احکام و دستورات خداوند و انذار مؤمنان از شریک گرفتن برای او و از سرپیچی از فرامین او، و بشارت و یاری آنها در التزام به تعالیم الهی و بالاخره اتمام حجت برای سرکشان نافرمان، با امیال و خلق و خواهی مختلف مردم و موانع و مشکلات بسیاری روبرو بودند که علاج و محو آنها نیازمند تلاش مستمر و حساب شده‌ای بود. پیامبران با اتکاء بر هدایتها و راهنمایی‌های وحی آسمانی، تا پایان راه و با همه توان برای تحقق خواسته‌های پروردگار از هیچ کوششی

۱. بقره/۲۱۳/زخرف/۳۳ و یونس/۱۹.

دریغ نموده، از هر فرصتی بهره می‌جستند.

۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

تلاش بی‌وقفه و طاقت فرسای پیامبران با آن‌همه خیرات و برکات، هرگز سزاوار نیست که از کنار آن بی‌تفاوت گذشت تا در پیچ و خم حوادث روزگار به فراموشی سپرده شود بلکه لازم است با ایجاد یک مجموعه کامل به عنوان مشتی از خروار، برای آشنایی با گوشه‌ای از زحمات بی‌شائبه پیامبران الهی، این نوا در خلقت، و ایجاد علاقه و محبت عمیق به آنان، قدر آن همه از خود گذشتگی‌ها را دانسته، به تشکری عملی و واقعی پرداخته، گامی مؤثر در بقای آن شیوه دعوت کامل و بی‌نقص به منظور الگو پذیری مبلغان دینی، این رهروان راه انبیاء، و بکار گرفتن راهکارهای مؤثر آن در رفع موانع پذیرش و التزام به تعالیم الهی و نتیجه بخشی و بقای هر چه بیشتر و بهتر دستاوردهای تلاشهای تبلیغی دینی، برداشته شود.

۴- مباحث اصلی رساله

با چنین هدفی، نوشته حاضر به ترتیب ذیل تنظیم گشته است. بخش مربوط به اهداف دعوت به عنوان بخش اول یا بخش مقدماتی که بر همه مطالب بعدی اشراف دارد، پیشاپیش بخش‌های دیگر مورد بحث قرار گرفته است. زیرا در هر حرکتی، اهداف آن لازم است قبل از شروع، مورد نظر بوده، از اول تا آخر با تمام فعالیت‌های کار مورد نظر ممزوج و همراه باشد. سپس به مسئله‌ای پرداخته شده که بدون آن اصلاً حرکت دعوت شکل نگرفته، دعوت الهی که بر پایه آن، اهداف بلندی استوار است، هرگز عینیت خارجی نمی‌یابد. به دلیل همین رکنیت و قوام یابی، این بخش به عنوان

«ارکان و پایه‌های اساسی دعوت» ذکر شده است. در هر دعوتی لازم است شخص دعوت کننده دارای خصلتها و خصوصیات متناسب با نوع مأموریت، محیط و مردمی که با آنها معاشرت خواهد داشت، باشد. اهمیت لزوم این خصوصیات تنها به منظور ارائه الگوی عملی برای مبلغان دیگر نیست بلکه خود یک حقیقتی است که شخص دعوت کننده بدون آن توانایی انجام مأموریت مورد نظر را نخواهد داشت. در ادامه بخش ارکان، دیگر اموری که مستقیماً در تحقق و موفقیت دعوت مؤثرند، پی گرفته شده است. پس از آغاز دعوت بر اساس همان پایه‌های اساسی، برای تحقق اصلی‌ترین و بلکه تنها هدف جامع دعوت پیامبران که همان ایجاد ایمان واقعی بندگان به پروردگار عالمیان است، قبل یا همراه هر مرحله از مراحل دعوت، ایجاد زمینه لازم برای پذیرش تعالیم الهی بسیار ضروری است. یعنی ضمن اینکه موانع پذیرش شناخته شده یک به یک خنثی می‌گردند، از آنجا که ایمان یک امر درونی و قلبی است به ایجاد شرایطی برای تمایل هر چه بیشتر دلها به تشرف به شرافت ایمان پرداخته می‌شود و بالاخره آخرین بخش به مسأله‌ای اختصاص می‌یابد که هر شخص اصلاح‌گر دلسوزی، شدیداً به آن اهتمام می‌ورزد و آن ایجاد شرایطی برای دوام هر چه بیشتر دستاوردهای تلاش‌های اصلاح‌گرایانه است. یعنی در اثناء حرکت و در درون برنامه دعوت خویش اموری را جاسازی می‌کند که ضامن بقای آثار بدست آمده، بوده، به عنوان نگهدارنده کار آمد عمل کنند که هر چه بیشتر این عوامل قوی‌تر باشند بُرد این نتایج در عرصه زمان و مکان از نظر کمیت و کیفیت بیشتر می‌گردد.

۵- روش تحقیق رساله

این مجموعه تحقیق شده، به روش کتب درسی که معمولاً با ریز موضوعات و

شماره‌بندی‌ها و دسته‌بندی‌های بسیار تهیه می‌شوند، نگاشته نشده، بلکه به منظور تسهیل در مطالعه و دریافت مطالب و حفظ سلامت و پیوستگی متن، تا حد امکان از دسته‌بندی‌های بسیار احتراز شده است.

در تحقیق حاضر علاوه بر ترتیب معمول در رساله‌های تحقیقی که همان انتخاب موضوع و جمع‌آوری مطالب و اطلاعات بر اساس عناوین مرزبندی شده و قرار دادن هر دسته از مطالب در برگه‌ای مخصوص و سپس تنظیم و ترتیب و تدوین مطالب به شکلی هماهنگ و صحیح است، مطالب به وسیله کنار هم گذاشتن آیاتی که به یکدیگر ارتباط داشته، مکمل یکدیگرند، نگاشته شده‌اند. به طوری که ممکن است چند آیه از سوره‌های مختلف مجموعاً بر مطلبی دلالت کنند، در جایی که تک تک آیات به تنهایی آن مطلب از آنها استفاده نگردد، از این رو به تناسب، این مطلب برگرفته شده از آیات، در متن جای داده شده و همه آیاتی که چنین استفاده‌ای از آنها شده است، در پاورقی ارجاع داده شده‌اند. و بدلیل اینکه ذکر خود آیات در متن با این روش موجب می‌شد که بخش عظیمی از آیات قرآن که شاید به یک چهارم کل قرآن برسد، در متن آمده، حجم نوشته را چند برابر کرده، آن پیوستگی لازم در مطالب از بین می‌رفت، از ذکر همه آیات در متن خودداری شده و از باب تبرک جستن به قرآن تنها برخی از آیات در متن آمده و به ذکر ارجاعات اکتفا شده است تا ضمن اینکه سررشته سخن از دست نرود، محققان نیز بتوانند با ارجاعات داده شده به تنظیم نوشته‌ای دیگر در محدوده‌ای کوچکتر به شیوه معمول و ذکر آیات در متن بپردازند. یعنی این نوشته به دلیل فهرست وار بودن و اشاره گذرایی داشتن بسیاری از مطالب آن و ذکر مستندات متعدد برای آنها اولاً می‌تواند به عنوان آغاز تحقیق در موضوعات مختلفی واقع شود. و حتی با تلفیق بعضی

از قسمتهای آن، نیمی از یک کار تحقیقی مختصر قرآنی، آماده گشته و در دست محققین قرار می‌گیرد. و ثانیاً کنار هم آمدن آیات متناسب و مرتبط به هم، معنای روشن تری را در برخی زمینه‌ها ایجاد کرده، ابهاماتی را برطرف ساخته است. در ضمن ارجاعات داده شده لزوماً به صورت ترجمه کامل نبوده بلکه ممکن است بر اساس اشاره و اقتباس و استفاده مضمونی یا هر نوع استفاده مقبول دیگر به مدارک ارجاع شده، استفاده شده باشد.